

INDICKÉ DIVADLO

Pavel Trtílek (8. prosince 2016)

- Indie

- „kolébka“ asijského dramatu
- nejstarší doklady o vzniku a rozvoji divadla v Asii
- převládá estetická funkce, ač duchovní byla původně hlavní
- divadelní prvky se však v Asii začaly objevovat i jinde (tanec, zpěv, loutky, akrobacie, šamanské prvky...)

- Indický subkontinent

- velikostí srovnatelný s Evropou
- každý stát: svébytná historie, kultura, jazyk, písmo...
- soudržný systém: **sociální struktura** založená na sdílení **náboženských představ** a na etických principech vyjádřených náboženským učením (hinduismus, buddhismus, džinismus, víra v reinkarnaci)

Historie indického subkontinentu

- 3.-2. tisíciletí př.n.l.
  - počátek **městských civilizací**, harappská kultura (Mohendžodáro, Harappa aj.)
- **védské období**
  - Árjové přišli ze stepí střední Asie (cca 1.400 př.n.l.)
- 1498: Vasco de Gama objevil pro Evropany námořní cestu do Indie obeplutím Afriky
- 1858–1947: **Britská Indie** – koloniální období
- 1947: konec britské nadvlády
  - krvavé rozdělení „britské Indie“ – vznik 3 států: **Indie** (hinduisté), **Pákistán** (muslimové), **Bangladéš** (muslimové a hinduisté)

Náboženství

- **hinduismus**

- polyteistické náboženství (stovky bohů)
- víra v reinkarnaci (duše prochází koloběhem mnoha životů, jejím cílem je vymanit se z tohoto koloběhu a splynout s bohem)
- jednotící nábožensko-sociální systém Indie (dnes cca 1.200.000.000 vyznavačů nejen v Indii)

- **buddhismus**

- **džinismus**

- **sikhismus**

- **islám**

- **křesťanství**

Společenské kasty

- 1) **brahmáni**
  - kněží (náležela jim bílá barva)
- 2) **kšatrijové**
  - válečníci, panovníci (červená barva)
- 3) **vaišjové**
  - obchodníci, řemeslníci, zemědělci (žlutá barva)
- 4) **šúdrové**
  - dělníci a sluhové (černá barva), původní obyvatelstvo
- mimo systém kast: **párjové** (tzn. nedotknutelní)
  - lidé mimo kasty, tzv. „nečistí“
- mimo systém kast: **hidžrové**
  - gayové, eunuši, hermafroditi... rodiče se jich mohli vzdát a tím je vyvrhnout ze své kasty (více o tom např.: William Dalrymple: *Město džinů*)

- kasty byly dědičné a závazné
  - **1947** – oficiálně zrušeny (na venkově dodnes leckde přetrvávají)
  - foto: dnešní párjové

Jazyk a písmo

- neexistuje jednotný indický jazyk ani písmo
  - dnes 23 oficiálních jazyků (stejně jako v EU) a přes 2.000 dialektů
  - snaha o zavedení **hindštiny** jako univerzálně dorozumívacího jazyka (20% mluvčích), protesty Tamilů, Drávidů a dalších obyvatel jižní Indie
  - **angličtina** používána dál jako úřední řeč
- **sanskrt** (tj. sestavený)
  - liturgický jazyk
  - směli ho užívat představitelé 3 nejvyšších kast
- **prákrty** (sing. prákrt, tj. přirozený)
  - běžné jazyků (a jejich různé dialekty)
  - i původ romštiny (potomci párjů: skupiny Dalítů ze SZ Indie)

- staroindická dramata: **vícejazyčná**
  - **sanskrt**em na jevišti hovořili: bohové, polobohové, bráhmani, panovníci, vyšší dvořané, kupci, dcery ministrů, asketky, kurtizány
  - ostatní postavy mluvily **prákr**tem
  - v divadelních učebnicích je uvedeno **9 hlavních prákrtů** (každý nich vyhrazen jinému typu postav)
  - postavy hovořící **prákr**tem musely přejít do **sanskrtu**, když hovořily o míru, válce, nebeských znameních nebo jiných významných záležitostech
  - naopak postava hovořící **sanskrt**em může přejít do **prákr**tu, když se octne v těžkostech nebo vystupuje inkognito
  - vícejazyčnost zvyšovala nároky kladené na diváka, znesnadňovala pochopení textu

- viz např. ***Hra o Šáripurovi***
  - nejstarší nám dochované staroindické drama (z 1.–2. stol. n. l., autor Ašvaghoša)
  - 17 postav hry hovoří **4 různými jazyky** (podle svého společenského stavu):
    - **sanskrt** mluví jen Buddha, princ, 3 Buddhovi žáci, hlavní hrdina
    - 3 různými **prákrty** mluví ostatní postavy (služka, zloduch, popleta, kurtizána)
    - **inscenační a režijní pokyny** jsou psány částečně prákrtem a částečně sanskrtem (ač později bylo zvykem psát je sanskrtem)

Védy

- nejstarší posvátné texty hinduismu
  - existovaly už v **15. stol. př.n.l.** (Árjové)
  - zapisovány až od **8. stol. př.n.l.**
- veršované, komplikovaná prozódie
- obsahovaly: ódy na bohy, modlitby, obětní návody, poučení, základy mýtů atd.
- **4 sbírky:** *Rgvéda*, *Sámavéda*, *Jadžurvéda*, *Atharvavéda*
  - **nebyly námětem dramát** (hypotézy o dialogových pasážích *Rgvédu* coby obřadních mysterií vyvráceny)
  - obsahují **mýtus o vzniku divadla**
  - „5. véda“: divadlo (nebo též epos *Mahábhárata*)

श्रीगणेशायनमः॥ ७३५॥ अग्निः इति पुरः र्हितं यज्ञस्य देवं क्रुत्विजं
 ॥ होतारं रलुधातमं॥ अग्निः पूर्वभिः॥ कृषिभिः॥ उर्यः॥ नृत्नैः॥ उत॥ सः॥ देवा
 न्॥ आ॥ इह॥ वसति॥ अग्निना॥ रयिं॥ अश्रवत्॥ पोषं॥ एव॥ इवे॥ देवै॥ यज्ञस्य
 वीरवत्॥ तमं॥ अग्नेयं॥ यज्ञं॥ अचरं॥ विश्वतः॥ परिभूः॥ अति॥ सः॥ इत्॥ देवेषु॥ ग
 छति॥ अग्निः॥ होता॥ कृषिः॥ क्रतुः॥ सत्यः॥ चित्रश्रवः॥ रतमः॥ देवः॥ देवै॥ आ॥ गुम्
 त्॥ १॥ यत्॥ अंगं॥ दशुर्षः॥ तं॥ अग्ने॥ मद्रं॥ कुरिष्यसि॥ तव॥ इत्॥ तत्॥ सस्यं॥ अग्नि
 रः॥ उपात्वा॥ अग्ने॥ देवै॥ देवै॥ दीपा॥ ज्ञस्वः॥ धिया॥ वयं॥ नमः॥ भरतः॥ आ॥ इमसि
 राजते॥ अश्रवणां॥ गोपां॥ क्रतस्य॥ दीदेविं॥ वर्धमानं॥ स्व॥ इमे॥ सः॥ नः॥ पिता॥ इवा
 सूनवे॥ अग्ने॥ सु॥ उपायनः॥ भव॥ सर्वस्वा॥ नः॥ स्वस्तये॥ २॥ गायो॥ इति॥ आ॥ यग्निः

भिः

इति॥ इमे॥ सोमाः॥ अरुं॥ रुता॥ तेषां॥ पाहि॥ श्रुधिः॥ हवं॥ गायो॥ इति॥ उक्तेभिः॥ जरते
 त्वां॥ अछं॥ जरितारं॥ सुतः॥ सोमाः॥ अरुः॥ र्विदः॥ गायो॥ इति॥ तर्वं॥ प्रउचं॥ चती॥ धेनां
 जिगति॥ दशुर्षं॥ उरु॥ ची॥ सोमः॥ पीतये॥ इइवायूरति॥ इमे॥ सुताः॥ उर्षं॥ प्रयः॥ रभिः॥
 आ॥ शतं॥ इइवः॥ वां॥ उत्रांति॥ हि॥ गायो॥ इति॥ इइः॥ च॥ चेतथः॥ सुतानां॥ गजिनीव
 स्स॥ इति॥ गजिनी॥ वस्त्॥ तौ॥ आ॥ यात्तं॥ उपा॥ इवत्॥ ३॥ गायो॥ इति॥ इइः॥ च॥ सुन्वतः
 ॥ आ॥ यात्तं॥ उर्षं॥ जिः॥ रक्तं॥ मशु॥ इत्या॥ धिया॥ नरा॥ मित्रं॥ कुवे॥ पृत॥ इइ
 वरुणं॥ च॥ मित्रा॥ इइसं॥ धियं॥ धृतानां॥ सार्धता॥ क्रतेन॥ मित्रा॥ वरुणो॥ क्रतुः॥ व
 धो॥ क्रतुः॥ स्पृ॥ शा॥ क्रतुं॥ वृहंतं॥ आ॥ शाधे॥ इति॥ क्रवी॥ इति॥ नः॥ मित्रा॥ वरुणा॥ तु
 वि॥ जा॥ तौ॥ उरु॥ क्षया॥ दक्षं॥ द्याते॥ इति॥ अपरं॥ ४॥ अश्विना॥ यजरीः॥ इषः॥

rukopis
Rgvédu

STAROINDICKÉ DRAMA

- další označení:
  - klasické indické divadlo
  - sanskrtské divadlo
- kromě něj existovaly ještě 2 druhy divadla:
  - lidové hry a regionální divadelní formy
  - více o nich ve studiích Dany Kalvodové
- 1789: překlad Kálidásova dramatu **Šakuntala** do angličtiny
  - Evropa objevuje staroindickou kulturu
  - zájem o Indii, horlivé pátrání po dalších starých dílech
  - 1801: pořízen překlad hry do **němčiny**
  - 1873: pořízen překlad do **češtiny** (později přebásněno Fr. Hrubínem jako *Ztracený prsten*)

- objeveno 800 dramát z indického starověku
  - dokonce i divadelní příručky
- nejstarší nalezené zlomky z 1. stol. n. l.
- ***Hra o Šáripurovi*** (Ašvaghoša)
  - nejstarší dochovaná hra (torzo)
- ze 2. stol. n. l. máme 25 kompletních her
- přelom 1. a 2. tisíciletí: **úpadek** sanskrtského dramatu
  - psána už často jen „knižní dramata“
  - ubývá jevištní realizace
- 13. stol.: sanskrtské hry se přestaly uvádět
  - šíření islámu

Charakteristika staroindického dramatu

- základní složky:
  - **řečová** (dialogy, monology, recitace, zpěv)
  - **pohybová** (gesta, mimika, kroky, tanec)
  - **scénografická** (tzv. „výzdoba“: kostýmy, líčení, jeviště bez kulis, jen základní rekvizity)
  - **hudební** (hudebníci přítomni na jevišti)
- drama mísí **verš i prózu, sanskrt i prákrt**
- rozsah: **1–10 dějství**
  - později však i několik desítek dějství
- **mezihrý**
  - informativní charakter o událostech neznázorněných na jevišti

- **tabu na jevišti**
  - jídlo, polibky, vraždy, smrt (k tomu sloužilo „zákulisí“)
  - slovní popis určité postavy, která to „vidí“ (bitva, požár, splašený slon, milostný akt...)
  - později porušováno
- **jednota děje**
  - dodržována
- **jednota místa a času**
  - nedodržována
- **témata her**
  - mytologie i současnost

Divadelní teorie

- **tzv. šástry**
  - učebnice tehdejšího vědění (teoretické příručky různých oborů)
  - veršované
  - divadelní šástry určené pro tvůrce i pro kritiky a diváky
- **Nátjašástra**
  - nejstarší a nejobsáhlejší indická divadelní poetika
  - stáří nedovedeme určit – jde o dobu cca **2. stol. př.n.l.** až **1. stol. n. l.** (dochováno více verzí)
  - překlad by zněl ve smyslu: ***Učebnice divadelního umění*** [nátja – odvozeno od sanskrtského kořene „nat-“ (tančit, vyjadřovat se tancem)]
  - legendární autor: **světec Bharata** (praotec indického divadla), ve skutečnosti bylo autorů průběžně více

- popisuje **plně vyvinuté divadlo** s ustálenými typy postav a mnoha zvyklostmi – divadlo tedy existovalo už během 1. tisíciletí př.n.l. a bylo oblíbené
- zabývá se **všemi složkami divadla**:
  - texty her
  - básnickou metrikou a sanskrtskou gramatikou
  - pohyby herců
  - scénografií
  - divadelním prostorem a stavbou divadelních budov
  - hudbou a tancem
  - žánry
  - spojením divadla s náboženským životem (obřady)
- **Dašarúpaka**
  - příručka z 10. stol. n. l. (víceméně výtah z *Nátjašástry*)

Mýtus o vzniku divadla

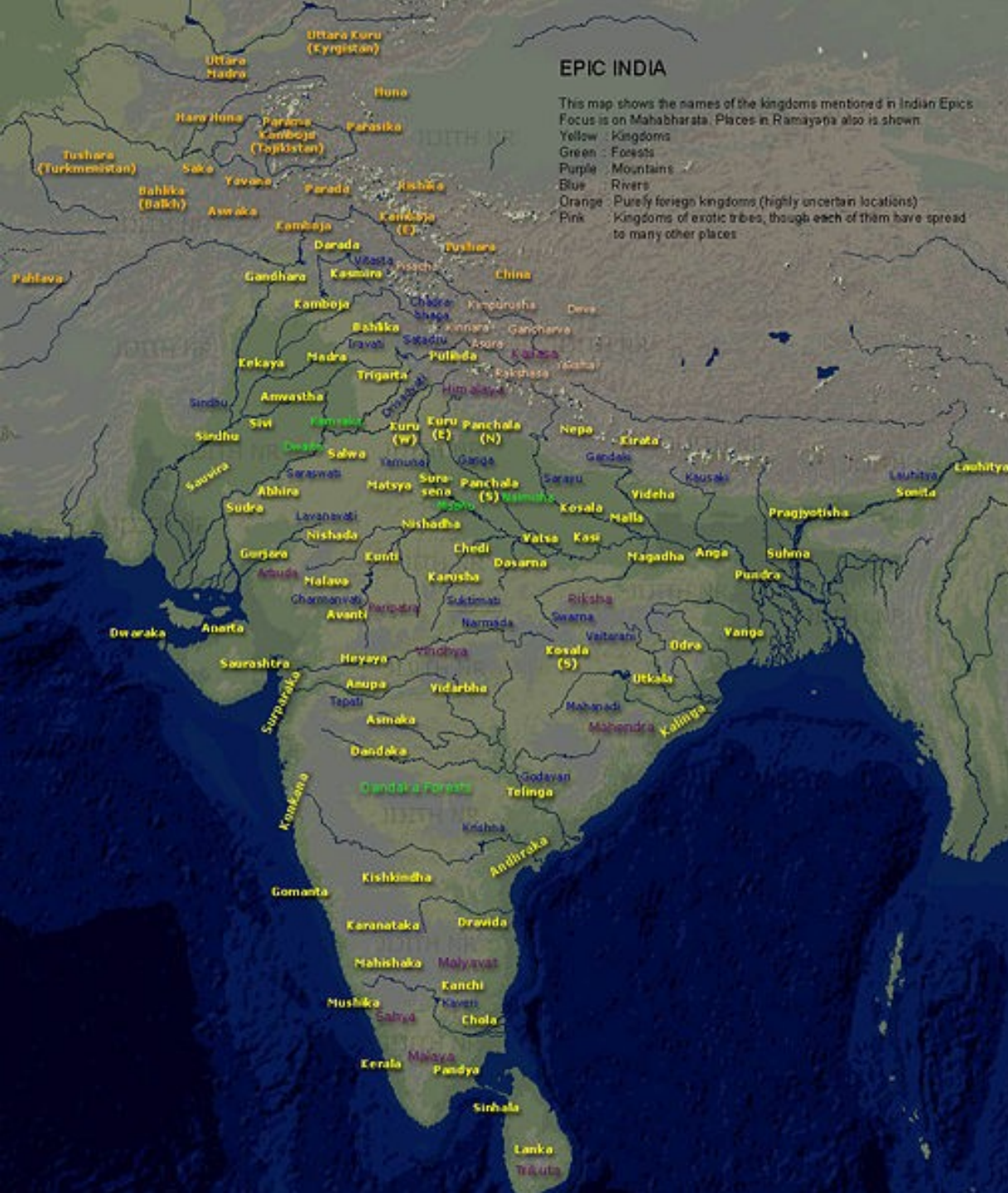
- popsán v 1. kapitole *Nátjašástry*
  - asketičtí světci žádají **Bharatu**, aby jim vysvětlil vznik divadla, o kterém sepsal učebnici:
  - divadlo vzniklo na žádost bohů – jak vyvést lidstvo z úpadku? (svět byl ve stavu mravní otupělosti, lidé se stali otroky tělesných vášní)
  - bůh **Brahma** stvořil „5. védu“, divadelní védu
  - předána Bharatovi, aby podle ní se svými 100 syny a nebeskými tanečnicemi zrežíroval 1. představení
  - přihlíželi mu bohové i démoni – pojednávalo o střetu bohů a démonů, kteří byli poraženi
  - to vyvolalo jejich skutečný útok: ochromili hercům jazyk, paměť i pohyby a zaútočili na bohy, Brahma musel zasáhnout

Náměty dramat

- trojího druhu: známý, vymyšlený, smíšený
  - „*Námět je trojího druhu: známý, vymyšlený, smíšený. Známý pochází ze starých příběhů, vymyšlený je vytvořený dramatikovou fantazií a smíšený vzniká spojením obou.*“ (Dašarúpaka)
- známý – tj. mytologický námět, čerpal hlavně z eposů:
  - ***Mahábhárata*** (rozsahem 7násobek obou homérských eposů, viz např. Kálidásovo drama ***Šakuntala***) a ***Rámájana***
  - zapsány 1 200 př.n.l. – 250 n.l.
  - nejstarší zmínky o nich už ve 3. tisíciletí př.n.l.
  - psány sanskrtem, ve dvojverších
  - mísí historii, legendy, mýty
  - v češtině k dispozici různá převyprávění
  - dodnes náměty pro lidové divadlo na venkově

Mahābhārata (ukázka ilustrace a textu)

dávná království
 zmíněná v obou
 eposech

Tanec

- existoval už před vznikem divadla
  - tzv. „**nrtta**“: k uctění božstev
  - tzv. „**nátja**“: součást divadelních představení
- nejznámější indický tanec: **kathakali**
  - tanečně-divadelní forma: epizody střetu sil dobra a zla (náměty hlavně z *Mahábháraty* a purán)
  - vznik: 16. a 17. stol. (Kérala, jih Indie)
  - původně celonoční chrámový tanec
  - protagonisté: muži + hudební doprovod
  - složité líčení i kostýmy (významy barev)
  - pohybová složka: převládají symbolické pohyby rukou, očí, gesta (po jevišti se skoro nepohybují)
  - gesta a pohyby téměř nahrazují slovní dialog

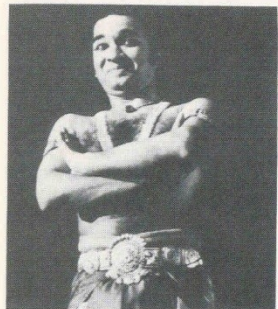

Teorie rásy

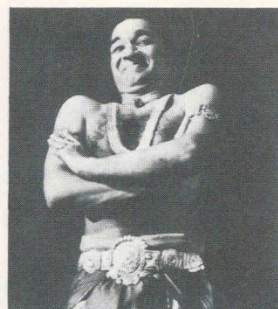
- citový účinek divadelního představení na diváka
  - vyvolání **nálady**, **emoce**, intenzita estetického zážitku
  - účel: povznést, vnitřně obohatit a očistit diváka
  - rása = esence, trest', štáva
  - *Nátjašástra*: „*Dílo bez rásy není uměleckým dílem.*“
- **8 rás**: milostná, veselá, hrdinská, úžasu, smutná, hněvivá, bázlivá, znechucení
- později přidána 9. rása: klidu a míru
  - alegorické a duchovní hry
- každé představení kombinuje více rás, jedna ze 4 pozitivních vždy dominovala
  - nejčastější byla milostná, následovala hrdinská
- nikdy nedominovala záporně laděná rása
  - proto v Indii neznali tragédii

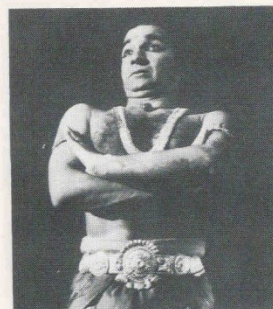
- podle *Nátjašástry* se rása vyvolává:
  - působením postav/herců (slovy, zpěvem, tancem, gestem...)
  - kostýmem a líčením
  - vnějšími projevy emocí (smích, pláč, soucit) – jde o tzv. bhávy
- **bhávy** – základní emoce, které lze na jevišti fyzicky předvést
  - bháva rozkoše, radosti, odhodlání, úžasu, smutku, hněvu, strachu, hnusu
  - k vyvolání dominantní rasy lze použít více bháv
- **sahrdaja** – vzdělaný divák se všemi předpoklady dílu plně porozumět
  - termín (sanskrt): „člověk, jehož srdce je při tom“
  - divadelní představení je pro něj plně srozumitelné

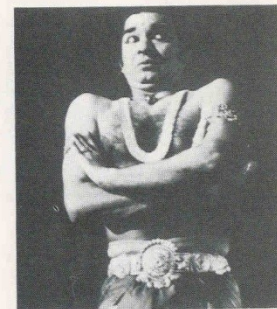
(a) *lásky*

(b) *veselost*

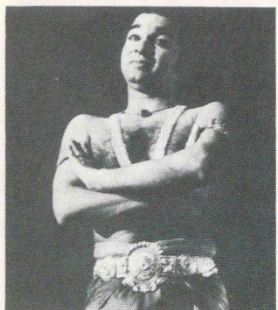

(f) *bázeň*

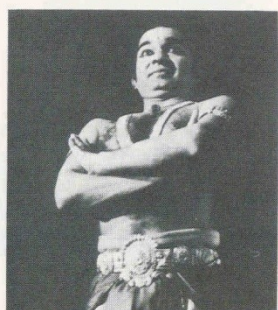

(e) *statečnost*

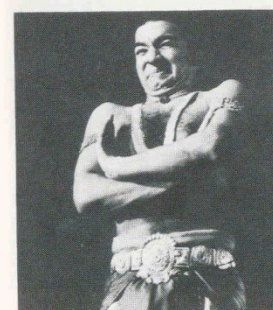
guru Dhanandžajan předvádí **bhávy** uvedené v *Nátjašástre*

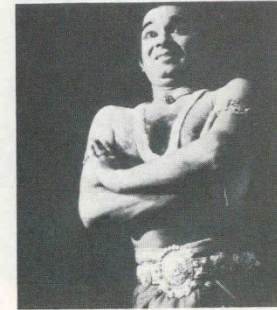
(c) *smutek*

(d) *hněv*

(g) *odpor*

(h) *údiv*

Struktura sanskrtských her

- **prolog: 2 části**
  - velebení bohů
  - úvod ke hře – dialog sůtradháry (ředitele) s dalším členem skupiny (informace o názvu, autorovi, představí hereckou společnost, úvaha nad nějakým tématem)
- členění na **dějství**
  - jednota děje souvisí se základní rásou
  - rámování odchodem a příchodem herců
  - v každém dějství má vystoupit nebo být zmíněn hrdina
- **mezihrý**
  - informují o událostech mimo jeviště
- **závěr**
  - obsahuje požehnání z úst hlavního hrdiny (hrdinky)

Dělení her podle žánrů (*Nátjašástra*)

- staroindické hry zvané **rúpaka** se dělily na 10 žánrů, z nichž byly nejrozšířenější dva:
  - **nátaka**: převzatý námět, mytické či světské téma, rása milostná či hrdinská, rozsah 5-10 dějství, hlavní hrdina je bůh v lidské podobě nebo král (např. Kálidásova **Šakuntala**)
  - **prakarana**: původní námět, rása milostná či hrdinská, rozsah 5-10 dějství, postavy vyššího původu (např. Šúdrakův **Hliněný vozíček**)
  - další žánry: 3 víceaktové a 5 jednoaktových
  - a 18 žánrů nižšího dramatu (frašky, loutkové divadlo, stínové divadlo atd.)
- pozdější příručky uvádějí počet hl. žánrů až 20

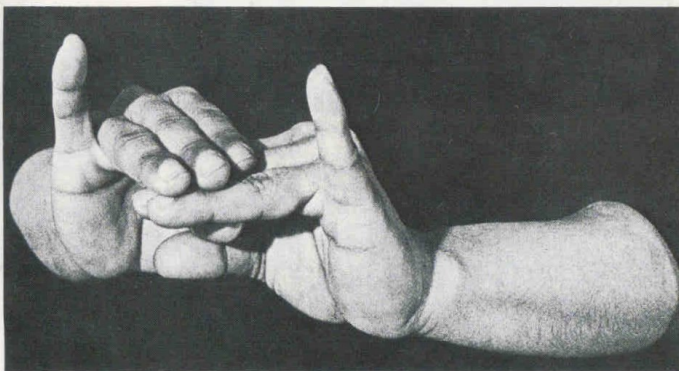
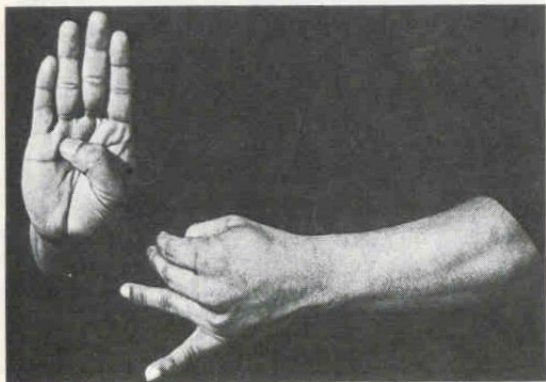
Dramatické postavy

- ustálené typy postav
  - posedlost příruček jejich tříděním
- základní členění postav:
  - božské
  - polobožské
  - lidské
- příručky je člení na mnoho podkategorií
  - např. podle vztahu hl. hrdiny k hl. ženské postavě apod.

Scénická realizace

- bez technických prostředků a kulis
- složitý systém divadelních konvencí jako důsledek jazykové mnohočetnosti:
- mudry: gestické pohyby prstů nesoucí význam
  - jevištní „znaková řeč“ („mudrá“ = gesta)
  - prostředek stylizovaného herectví nezávislý na řeči (ritualizovaná řeč těla)
  - polohy prstů a dlaní, souvisí i s pohyby předloktí a ramen
- význam nesou na jevišti i stylizované pohyby nohou, systém chůze, kroků, tanců...
  - viz nátja

bratr

žena

jelen

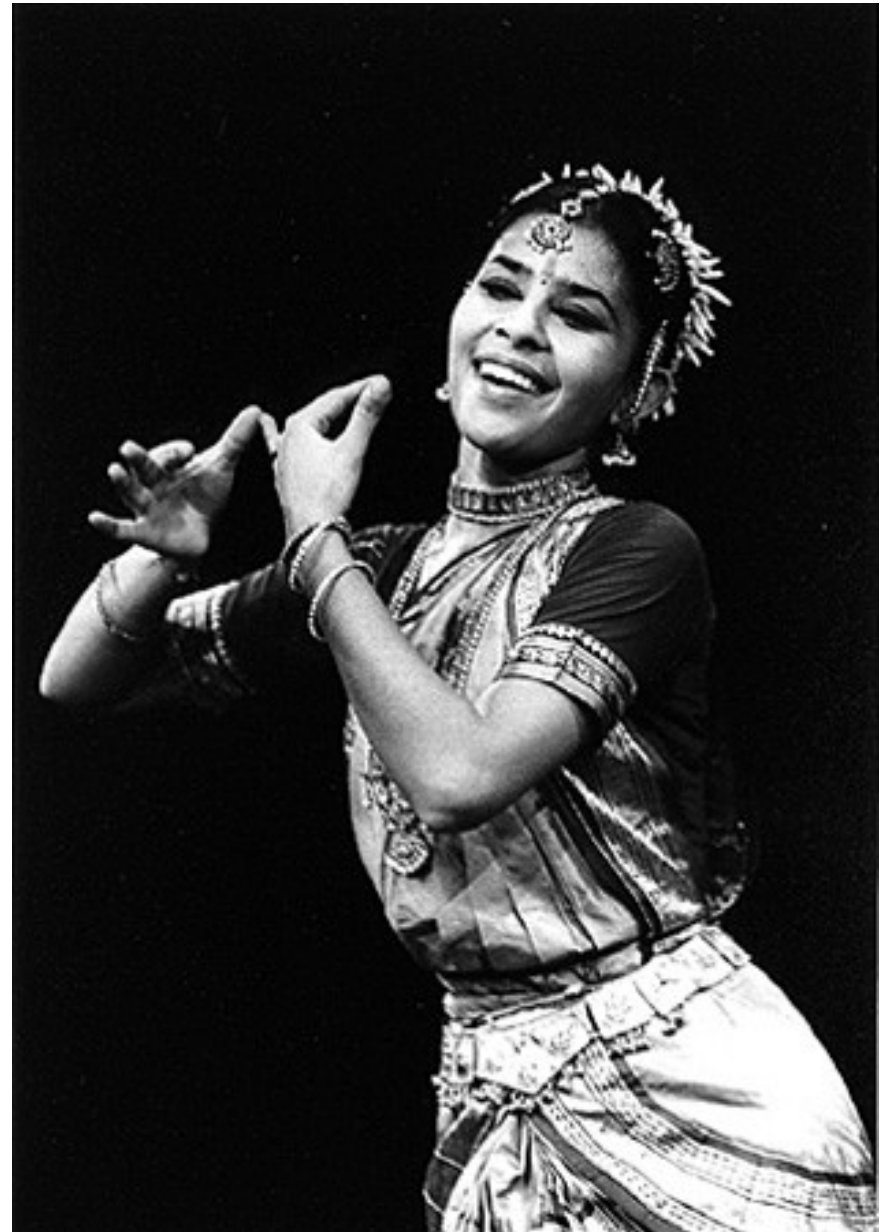
mudry (gestické stylizované znaky)

manžel

rozum

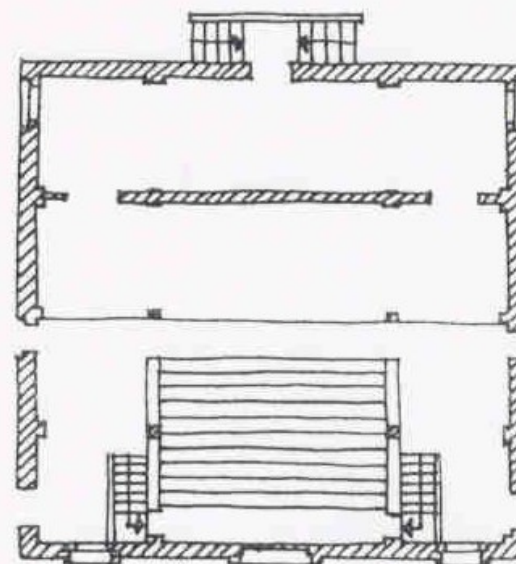
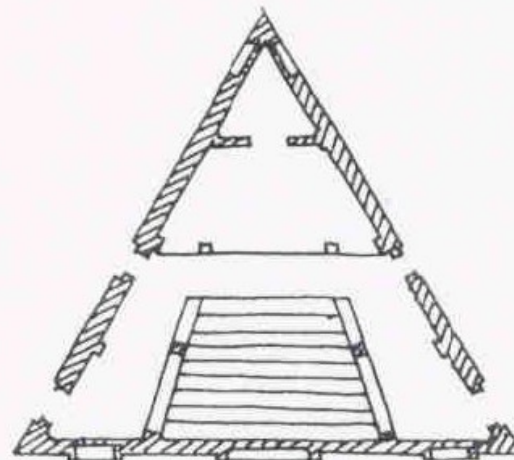
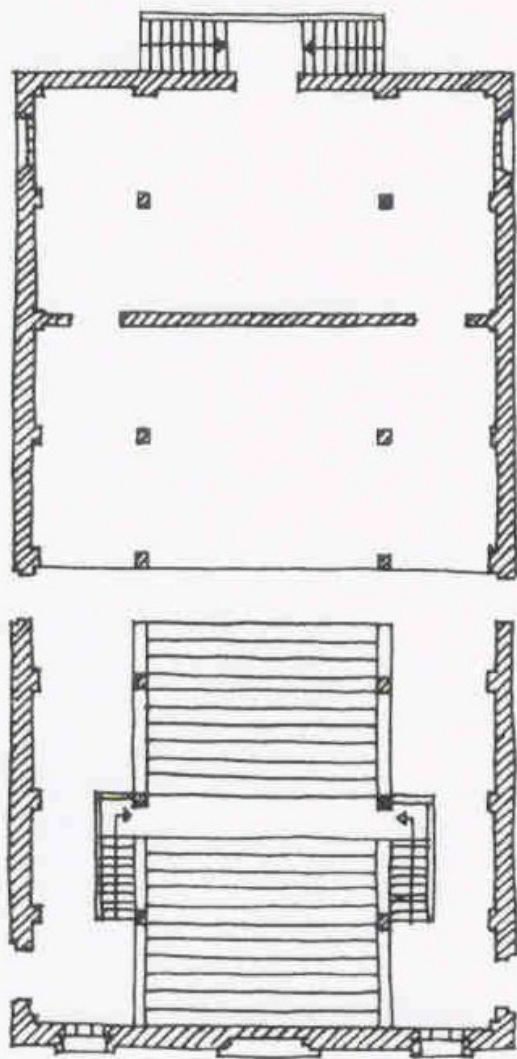

Divadelní prostor

- nedochována žádná divadelní budova
  - ani v eposech o nich nejsou zmínky
- příručky je však uvádějí
  - „budovy určené výhradně divadelním účelům“
- permanentní stavby / dočasné přístřešky ?
- hrálo se jen při určitých příležitostech
- jak podle *Nátjašástry* divadelní budovy stavět:
  - 1. vybrat a upravit pozemek (rozorat, vyčistit)
  - 2. stavba základů, sloupů, zdí, dokončení (všechny fáze stavby mají provázet obřady)
  - 3. vysvětit hotovou budovu

3 typy staroindického divadelního prostoru

Jevištní konvence

- společný odchod herců po každém dějství
- speciální gesto pro monolog
- minimum rekvizit
  - vše se muselo zahrát
- tabu
  - vše, co by diváka mohlo uvést do trapnosti či rozpaků
- dramatici vše rádi porušovali...

Herci a divadelníci

- profesionální charakter (herecká náročnost)
- kočovné skupiny, hrály při mimořádných příležitostech (nákladné)

Složení hereckých skupin

- **sútradhára**
  - principál + cokoli bylo třeba (náročná funkce)
- **jeho žena**
  - herečka
- **herecký soubor**
  - obvykle ženy i muži (v některých oblastech ženy hrát nesměly)
  - museli ovládat sanskrt i mnoho prákrtů, zpívat, recitovat, tančit, ovládat mudry i kroky...
  - herečky: manželky a dcery herců
  - komplikované postavení herců v indické společnosti souviselo s kastovním systémem

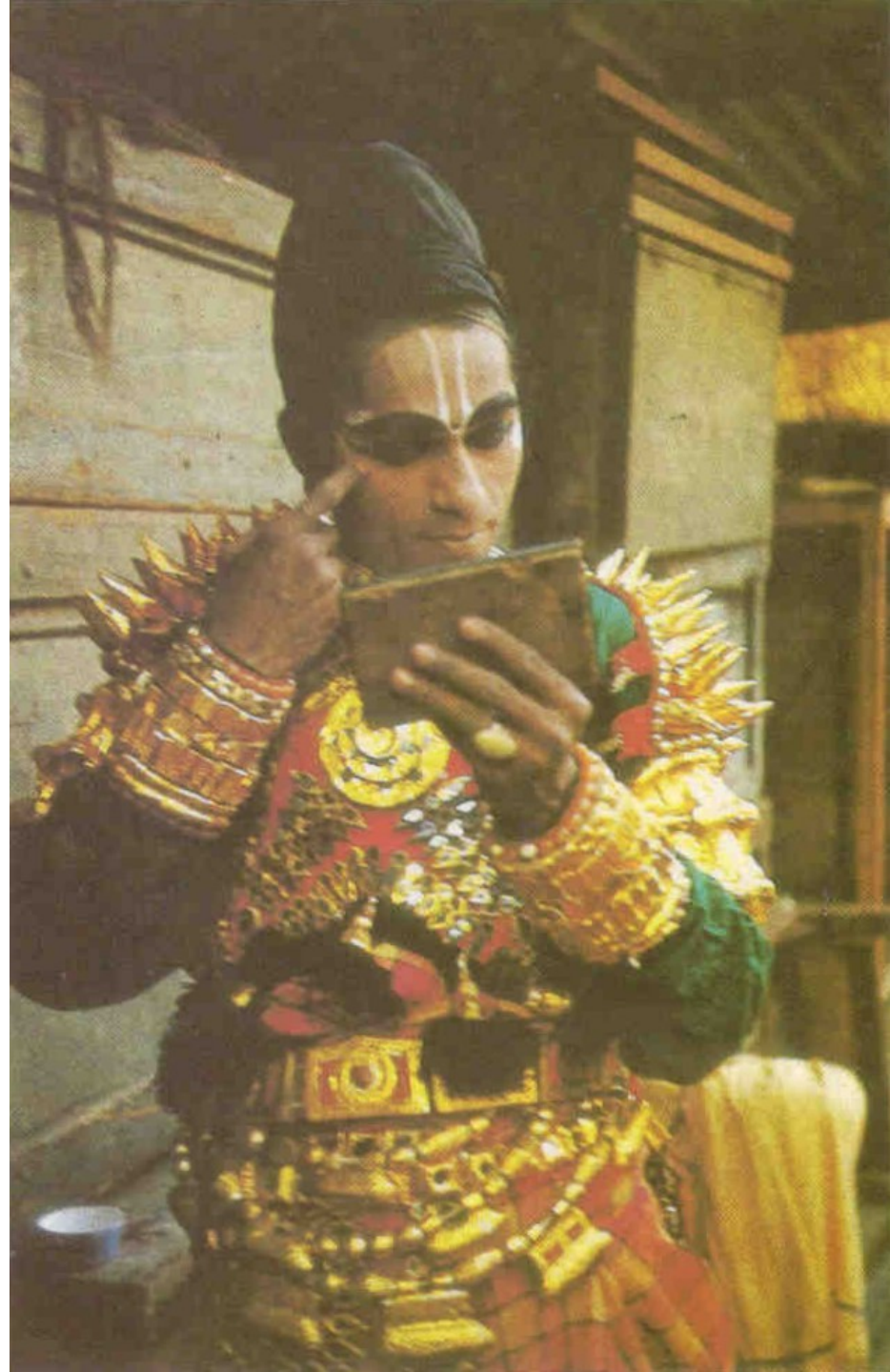
- **tanečníci a tanečnice**
  - nehráli, jen tančili (sólové výstupy)
- **choreograf**
- **hudebníci**
  - každá herecká skupina měla vlastní kapelu
  - uváděla představení krátkým koncertem, hrála během inscenace, vyplňovala přestávky
  - nástroje: rytmické (bubny, gongy, činely), strunné (např. sitar), dechové (bambusová flétna, píšťala)
- **řemeslníci**
  - nebyli specializovaní, museli zvládnout: výrobu paruk, korun, dřevěných a kovových předmětů (zejm. maket zbraní), kostýmů, napodobenin šperků, květinových věnců, barvení látek...

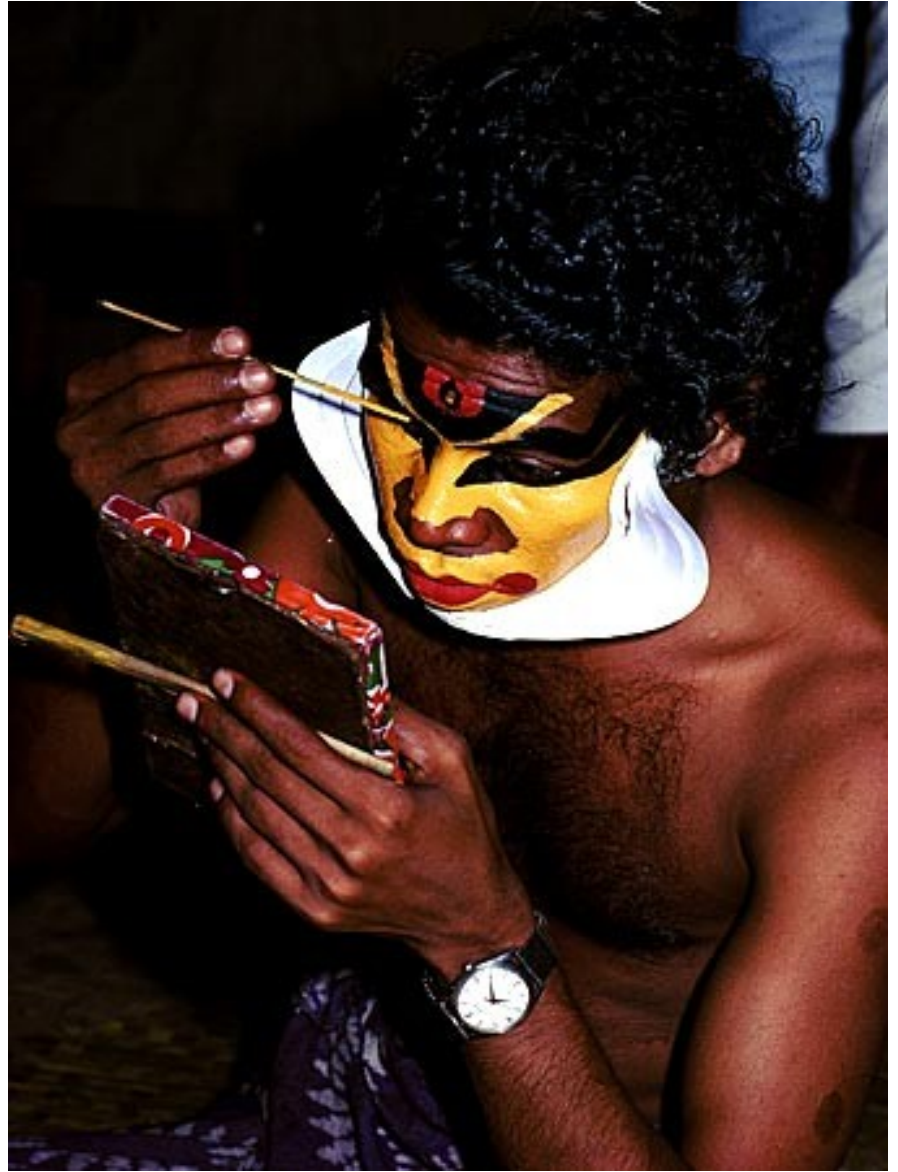
Postavení herců ve společnosti

- rozhodující faktor pro zařazení společenských skupin do kast bylo povolání
- herecké povolání se vymykalo běžným kritériím:
  - na jevišti představovali lidi z nejvyšších kast i samotné bohy a znali sanskrt, což by odkazovalo k jejich zařazení do některé ze 3 vyšších kast
  - ztvárňovali však i lidi z nejnižší kasty, démony a opovrhované bytosti, navíc dovozovali dcerám a manželkám, aby se veřejně předváděly
  - herci, tanečníci, hudebníci a pomocníci divadelníků zařazení do nejnižší kasty (mezi sluhy a manuálně pracující)
  - lidé z vyšších kast však jejich společnost vyhledávali

herec se líčí
před vystoupením

Dramatici

- **Ašvaghoša** (1.–2. stol. n.l.)
  - buddhistický básník
  - *Hra o Šáriputrovi* (nejstarší hra staroindické dramatiky)
- **Bhása** (2. stol. n.l.)
  - náměty čerpal z eposů
  - *Chudý Čárudata* (nedokončené drama)
- **Šúdraka** (3.–4. stol. n.l.)
  - *Hliněný vozíček* (hra podle *Chudého Čárudaty*)
- **Kálidasa** (5. stol. n.l.)
  - „indický Shakespeare“, dvorní královský autor
  - *Šakuntala* (námět z *Mahábháraty*)
- **Harša** (7. st.n.l.)
  - král-dramatik
  - *Perlový náhrdelník*

Moderní indické drama

- centrum: **Kalkata** (Bengálsko)
  - dnes „jen“ 4 profesionální divadla (1872 otevřeno první)
- hry indických autorů podle evropských zdrojů
  - psány většinou anglicky
  - první hra: Krishna Mohana Banerja: *The Persecuted* (*Pronásledovaný*, 1831)
- **Rabíndranáth Thákur** (1861 – 1941)
  - nejúspěšnější autor uváděný i mimo Indii
  - psal bengálsky, celkem **20 her** – např. *Poštovní úřad*, *Červené oleandry* aj.
- **Madavane K.**
  - *Mahábhárata žen* (do příběhu současných postav se prolínají příběhy z Mahábháraty)

LITERATURA

- KALVODOVÁ, Dana: ***Asijské divadlo na konci milénia*** (Praha, 2003)
- KALVODOVÁ, Dana: ***Divadelné kultúry východu*** (Bratislava, 1987)
- KALVODOVÁ, Dana: ***Pod praporem krále nebes*** (Praha, 1987)
- HAVLÍČKOVÁ KYSOVÁ, Šárka: ***Hastábhinja : gesta rukou v tradičním divadelním umění Indie*** (Brno, 2013)
- MALÍK, Jan: ***Kapitoly z dějin loutkářských kultur. Díl 1., Indie*** (Praha, 1983)
- ZBAVITEL, Dušan: ***Průvodce dějinami staroindické literatury*** (Třebíč, 1996) pasáž o divadle s. 219–254